

TARİHİMİZE YOL GÖSTEREN ADAM: ZİYA BÜNYADOV

Doç. Dr. Hüsameddin MEMMEDOV

Azerbaycan Atatürk Merkezi Başkan Yardımcısı

Giriş

“Azerbaycan tarihçiliği profesör Ziya Bünyadov ile başlıyor. Bu Azerbaycan tarihçileri arasında en yaygın olan tek fikirdir.

XX. yüzyılın ortalarına kadar millî çıkarlara hizmet amacından uzak olan, kozmopolit biçimli ve uydurulmuş Azerbaycan tarihi kendi gayesini, milletin Azerbaycanın sovyetleşmesinden sonra mutluluğuna kavuşduğunu, bunun ise, Lenin’in millî siyâsetinin sonucunda mümkün olduğunu kanıtlamakta görüyordu. “Azerbaycan’da Lenin millî siyâsetinin gerçekleştirilmesi uğruna Komünist partinin mücadelesi”, “Sovyet Azerbaycanı halklar dostluğu cumhuriyetidir”, “Komünist kültürünün yaratıcısı olan halk” ve buna benzer konularda yazılmış yüzlerce cilt kitap Azerbaycan tarihinin simgesi haline gelmişti. Bu tür kitapların yazılması teşvik olunduğu ve onları yazacak kadroların hazırlandığı dönemde Ziya Bünyadov henüz tanınmıyordu. O bir askerdi.

Hayatı

Ziya Bünyadov 21 Aralık 1923 tarihinde Azerbaycan’ın küçük sınır şehri Astara’da bir gümrük memurunun ailesinde doğmuştur. Baba nesli sekizinci göbekten imam Ali Rıza’nın kızkardeşi Höküme’nin, Bakı civarında Şıhova (Şeyhoba) köyünde medfun olduğu türbesinin vakfının Azerbaycan’ın sovyetleşmesine kadar mütevellileri olmuşlardı. XVI. yüzyılın ortalarında Safevi şahı Tahmasb’ın fermanında vakfın mütevellisi olarak adı geçen şeyh Bünyad’ın 12. kuşaktan torunu idi.

Orta okulu babasının yeni görev yeri olan Şirvan’ın Göyçay şehrinde tamamladı. Pilot olmayı istediye de, askerî bir komisyon tarafından, yaşının 18 olmaması sebebiyle isteği rededilmiştir. Bundan dolayı, kendisinin de söylediği gibi, hayatında ilk ve son defa usûlsüzlük yaparak, doğum tarihini “1921” olarak değiştirtmiş ve Piyade Harp okuluna kayıtlı olabilmisti. 1941 tarihinde Piyade Harp okulunu bitirir bitirmez, 18 yaşındaki Ziya Bünyadov teğmen rütbesinde takım komutanı olarak Almanya’nın Sovyetlere saldırmasından iki saat sonra Besarabya’da nazilerle karşı karşıya geldi ve beş yıl sürecek bir asker hayatına başladı. Savaş yıllarında piyade bölüğü ve tabur komutanı oldu. Çok ağır yaralar aldı, fakat tedavi görerek, tekrar savaş meydanlarına döndü. Savaşın birkaç yılını Stalin’in emri ile tutuklanan insanlardan teşkil edilmiş ceza bölüğünün komutanı oldu. Savaş yıllarında kurulmuş ve esas ordu kuvvetlerinin önünde hareket eden ceza bölükleri savaşta insan hayatı adına en zor ve en ağır emirleri yerine getirmekle görevliydi.

Savaş yıllarında günler kolay geçmemiştii, fakat Ziya Bünyadov için en ağır günler 1945 tarihinin Ocak ayında olmuştur. I. Belarus (Beyaz Rusya) Cephesi komutanı Mareşal Georgi Jukov ceza bölüklerinin komutanları ile toplantı yaparak, onlara Stalin’in Visla-Oder askeri operasyonu hakkında bilgi verir. Ziya Bünyadov’un ceza bölüğü, Sovyetlerin Polonya sınırındaki Pilitsa adlı nehrin üzerindeki 80 metre uzunluğundaki mayınlanmış köprüyü ele geçirip Sovyet ordusu gelinceye kadar

muhafaza etmeliydi. Ceza bölüğü 30 dakika içinde üçlü muhafazası olan köprüyü ele geçirir, nehrin öbür kıyısına geçerek üç gün nazilerle savaşı devam ettirir. İki tarafın kurşunu tükenince ise, göğüs-göğüse çarpışma başlar. Sovyet ordusu gelinceye kadar köprüyü elinde bulunduran Ziya Bünyadov'un emrinde olan 670 kişilik ceza bölüğünden sadece 47 asker sağ kalmıştır. Yüzlerce nazi öldürülmüş, 45 nazi subayı ve askeri tutuklanmış, çok sayıda askerî malzeme ele geçirilmiştir. Böylece Sovyet ordusunun Polonya'nın içlerine kolaylıkla girebilmesi için yol açılmıştır.

27 Şubat 1945 tarihinde henüz 22 yaşını tamamlamamış olan Ziya Bünyadov'a Sovyetler Birliği kahramanı namı verilmiştir. Daha sonra Stalin kendisini Moskova'da, Kremlin'de kabul etmiş ve kahramanlığı için teşekkürlerini sunmuştur.

Savaş bitince yüzbaşı rütbesinde olan Ziya Bünyadov Berlin'e bağlı Pankof şehrinde askeri kumandan yardımcısı olmuş ve aynı zamanda Himmler'in evinin muhafazası görevini de üstlenmiştir. Sonraları Almanya Demokratik Cumhuriyeti hükümeti savaştan sonraki yıllarda Berlin'in normal hayata dönmesi için gösterdiği faaliyetlerden dolayı, Ziya Bünyadov'a Almanya'nın yüksek ödülleriinden "Waffenbruderschaft" altın madalyasını, Almanya Gençler Birliği ise, "Arthur Bekker" altın madalyasını vermişlerdir.

1946 tarihinde Ziya Bünyadov askerlik hayatına son verir ve ordudan terhis olur. Aynı yıl Moskova Şarkiyat Enstitüsü'ne kaydolur. Arap ülkeleri üze-rine uzman olarak Enstitüyü bitirdikten sonra, profesör Y. A. Belyayev'in danış-manlığında hazırladığı doktora tezi ile 1954 tarihinde doktor (tarih ilimleri namzedi) ünvanını alır. 1964 tarihinde "VII-IX Yüzyıllarda Azerbaycan" adlı tezi ile ise profesör (tarih ilimleri doktoru) ünvanı verilmiştir. 1967 tarihinde Azerbaycan Bilimler Akademisi muhabir üyesi, 1973 tarihinde ise aslı üyesi se-çilmiştir. Ziya Bünyadov, Türk ve Türkiye tarihi üzerindeki değerleri araştırmalarından dolayı 1982 yılında Türk Tarih Kurumu muhabir üyesi, 1988 tarihinde şeref üyesi seçilmiştir.

Ziya Bünyadov 1954 yılından hayatının son günlerine kadar Azerbaycan Bilimler Akademisi'nde çalıştı. Önce Tarih Enstitüsünde (1954-1964) araştırma görevlisi olmuş, sonra ise Şarkiyat Enstitüsü'nde bölüm başkanı (1964-1981, 1986-1988) ve yöneticilik (1981-1986, 1992-1997) görevlerinde bulunmuştur. 1990 yılında Bilimler Akademisi başkan yardımcısı seçilmiştir.

1995-1997 tarihlerinde Azerbaycan Milli Meclisi üyesi (millet vekili) ol-muştur.

Ziya Bünyadov kadro hazırlanmasına büyük ehemmiyet veriyordu. Kendisi de bu işe çok katkılarıda oldu. Oonun danışmanlığında 12 kişi tarih ilimleri doktoru, 27 kişi ise tarih ilimleri namzedi ünvanını aldı.

Bugün Azerbaycan'da ve dışarıda (İrak, İran, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri, Küveyt, Tacikistan, Ukrayna v.b. ülkelerde) Ziya Bünyadov'un görüşlerini ve prensiplerini yaşatan bir ekolün olduğunu söyleyebiliriz.

İlmî Araştırmaları

Bir tarihçi olarak Ziya Bünyadov üç ana dalda araştırmalar yapmıştır. Bunlar Azerbaycan'ın ve Orta Doğu ülkelerinin ortaçağ dönemi siyasî tarihi, Azerbaycan'ın ve Orta Doğu ülkelerinin tarihi ve kültürü ile ilgili ortaçağ kaynaklarının araştırılması ve açıklamalı tercümesi, hayatının son yıllarında ise, XX. yüzyıl Azerbaycan tarihinin araştırılması olmuştur.

Ziya Bünyadov'un ilk araştırmalarından onun bir tarihçi olarak gayesi belli olmuştur. Bu, Arap fütuhati öncesi ve hilafet dönemi Azerbaycan'ın tarihi coğrafyası idi. Şeki kalesinin bulunduğu yerin belirlenmesi ile ilgili küçük makalesi Azerbaycan topraklarında mevcut olmuş (Ermeni tarihçilerinin iddialarına rağmen, Ermenilerle hiçbir bağlantısı

olmayan) Kafkasya Albaniyası devletinin siyasi hudutlarına kesin bir şekilde aydınlık getirdi. Ziya Bünyadov'un bu makalesine kadar Ermeni tarihçileri yüzyıllar boyunca Kafkasya Albaniyası devletinin Kür nehrinin sol kıyısının kuzeyinde bulunduğunu, Kür nehrinin sağ kıyısından güneydeki toprakların Ermenistan adlı devletin olduğu görüşünü bütün dünyaya yaymışlardı. Böylece, bugün Karabağ'ı, Zengeiur'u ve Nahçıvan'ı içine alan topraklarda sadece Ermenilerin meskun olduğu görüşü destekleniyordu. Fakat bu yöndeki araştırmalarını devam ettiren Ziya Bünyadov "alban" teriminin sadece etnik değil, siyasî bir kavram olduğunu kanıtlamakla, Kafkasya Albaniyası devleti sınırları içinde Ermenilerin değil, Kafkasya etnik gruplarının ve yoğun bir şekilde Türklerin oturduğunu Arap, Ermeni, Gürcü, Bizans kaynaklarına dayanarak ortaya koydu. Aynı zamanda Ziya Bünyadov VII. yüzyılın ortalarına kadar Azerbaycan'ın Türkleşmesinin tamamlanmak üzere olduğunu, fakat bu sürecin Arap fütuhati sonucu engellendiğini de kanıtlamıştı. Selçuklulara kadar Azerbaycan'da Türklerin sadece yaşadıklarını değil, bu topraklarda siyasî hakimiyetlerinin de olduğu görüşünü Saciler devletinin tarihini (879-941) araştırmakla ortaya koymuştu.

İlk ilmi araştırmalarında Ziya Bünyadov Ermenilerin eski zamanlardan başlayarak son dönemlere kadar Azerbaycan tarihi ile ilgili sahtekâarlıklarını ve bunu kaynakların metinlerini değiştirmekle veya kaynaklardan Azerbaycan ile ilgili kısımları büsbütün çıkarıp, yerine başka bir metin yazıp koymak v.b. usûllerle yaptıklarını "VII-IX yüzyıllarda Azerbaycan" adlı kitabında açıklamıştı. Bu kitap Ermeniler tarafından kötü karşılandı ve onlar Ziya Bünyadov'a karşı, düzenledikleri kampanyayı sadece ilmi yönden değil, bu kampanyaya siyasî anlam da vererek yürütüyorlardı. Ermenilerin, "milletlerin dostluğuna karşı çıkan" damgasına karşı, kendisi hiçbir yerden destek görmediği için, "ben öyle bir insan olsaydım, savaş yıllarında kanımı dökmezdim, bana da Sovyetlerin kahramanı nâmını vermezlerdi", şeklinde cevap vermekten başka çaresi kalmıyordu.

Herhalde 1965 tarihinde yayınladığı "VII-IX yüzyıllarda Azerbaycan" kitabı Azerbaycan tarihçilerinin ve milletinin gözünü açmasının yanısıra tarihçilerimize araştırmalarında milliyetçi olmanın ehemmiyetini ve faydasını göstermiştir. Fakat Azerbaycan tarihçileri, ne yazık ki, bu yolu tutmadılar. 70'li yılların ortalarında onu destekleyenler olarak sadece öğrencilerini görüyoruz. Azerbaycanın tarihi coğrafyası konusunu bugün çok detaylı bir şekilde araştırılmış konulardan birisi olarak değerlendirmek mümkündür. "Azerbaycanın Tarihi Coğrafyası" ve "Azerbaycan Tarihi Haritaları" Ziya Bünyadov'un teşebbüsü ve editörlüğü ile yayınlanmış kitaplardır.

Millî mücadele ve devletlerimizin tarihi konularının Ziya Bünyadov'un ilmi araştırmalarında çok mühim bir yeri vardır. Onun araştırmalarından sonra Araplara karşı isyanın lideri Babek Azerbaycan Türkleri için bağımsızlığın bir simgesi haline dönüşmüş, Karabağ olaylarının ortaya atıldığı dönemde ise, millet hükümetten "VII-IX yüzyıllarda Azerbaycan" adlı kitabının Azerice'ye yıllar önce tercüme olunmasına rağmen, yayınlanmasına izin verilmeyen bu kitabın yayınlanması talebinde bulunmuş ve Rusça yayınından 24 yıl sonra, 1989 tarihinde onun Azerice yayınlatılmasını başarmıştı.

70'li yılların ortalarına kadar Ermeniler Kafkasya'da dünya uygarlık tarihine büyük katkısı olan tek millet olarak kendilerinin olduklarını kanıtlamaya çalışmış ve konu ile ilgili çok sayıda kitap yazmışlardı. Azerbaycan Türklerine bu kitaplarında hiç yer vermeyen Ermeniler onları barbar, parçalayıcı olarak değerlendiriyorlardı. Ziya Bünyadov ise, devleti ve basılmış paraları dahi olmayan bir milletin yaptıklarının abartılmış olmasını ve bu "katkı"nın hiçbir bilim adamı tarafından kabul edilmediğini ve tam aksine, dünya tarihçileri tarafından Kafkasya'da Rönessansın Azerbaycan Atabeyler devleti döneminde olduğunu kanıtlamıştı. Kendisinin bu görüşü Azerbaycan ve yabancı ülkelerin tarihçileri tarafından da desteklenmiş ve yazmış olduğu

“Azerbaycan Atabeyler Ddevleti. 1136-1225” adlı kitabından dolayı 1980 tarihinde Ziya Bünyadov’a Azerbaycanın Devlet Ödülü verilmiştir.

Ziya Bünyadov’un kardeşlik duygularının etkisi yazdığı “Harezmsahlar-Anuşteginiler Devleti. 1097-1231” adlı kitabı Özbekistan’da bugün de büyük şükranlıkla karşılanmaktadır. Özbekistan’da yayınlanmış tanıtma yazılarının yanısıra kendisi Özbekistan’ın onlarca aydınından ve sade insanlarından teşekkür mektupları almıştı. Özbekistan’da bu konu gayr-i resmi olarak yasak edilmesi ise mühimdir. 1986 tarihinde kitap Moskova’da yayınlanacağı sırada kitabın editörü profesör Yelena Davidoviç Ziya Bünyadov’a telefon açarak, Özbekistan komünist hükümetinin kitabın yayınlamasının durdurulmasını istediği haberini vermişti. Fakat Ziya Bünyadov’un bir bilim adamı olarak nüfuzu karşısında kitabın yayınlanmasına engel olunamadı. Bu kitabı ile Ziya Bünyadov, Harezmsahların şeref ve hakkını iade etmenin yanısıra Özbek kardeşlerimiz için o zamana kadar sır olarak kalan bu konunun önündeki perdeyi de aralayabilmişti.

Ziya Bünyadov, ilmî araştırmaların esasını teşkil eden kaynakların açıklamalı tercümesine çok büyük ehemmiyet veriyordu. O, Azerbaycanın tarihi ile ilgili bilinen olan Arapça yazılmış kaynakların hepsini -Taberi’nin, al-Kufi’nin, al-Balazuri’nin, Yakut al-Hamavi’nin, İbn al-Fuvati’nin, Sadraddin al-Hüseyni’nin, al-Bakuvi’nin, an-Nasavi’nin, al-Kalkaşandi’nin, al-Yunini’nin, Şemseddin al-Dımaşki’nin, as-Suyuti’nin ve b. eserlerini- tercüme etmişti. 80’li yıllardan başlayarak ise, Osmanlı tarihçileri Peçevi’nin, Selaniki’nin ve Solakzade’nin tarihlerinden Kafkasya tarihi ile ilgili kısımların da açıklamalı tercümesini yapmıştı. Kendisi ile Nahçıvan sancağının mufassal defterini ve Revan eyaletini icmal defterini yayınladık. Bunların yanısıra Ziya Bünyadov tarihimize ile ilgili İngilizce İohann de Galonifontibus’un, Şiltberger’in, Mhitar Goş’un v.b. eserlerinin de tercümesini yaparak yayınlamıştı.

Yaptığı araştırmalar değişik ilim dallarının uzmanlarının da ilgisini çekmekteydi. Onun sismoloji, astronomi ve tıp ile ilgili araştırmalarına dayanarak, ünlü bilim adamları, akademisyen E. Haradie, akademisyen O. Dobrovolskiy, akademisyen S. Şmidt, profesörler B. Korolyov, K. Sudakov, D. Venediktov, V. Loyşa, A. Nikonov v.b. kendi dallarında keşifler yapmışlardı.

Bağımsızlık yıllarında Ziya Bünyadov arşivlerde çalışarak, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti’nin (1918-1920) tarihinin, Sovyet Azerbaycanının tarihinin ilk yıllarının, Sovyet döneminde bağımsızlık uğruna verilen mücadeleyi araştırıyordu. KGB arşivindeki çalışmaları sonucu Azerbaycan aydınlarına karşı 1937-1938 tarihlerinde Sovyet rejimi tarafından yapılan ceza ve baskılardan sözeden “Kızıl Terör” adlı kitabı yayınladı.

Kişiliği

Ziya Bünyadov’un kişisel olarak çok önemli ve farklı olan yönü, onun haksızlıkla barışmaz olması idi. Gençliğinden hayatının son günlerine kadar değişmemiş olan bu karakteri, onun bir simgesi haline gelmişti. Leonid Brejnev’e üçüncü defa Sovyetler Birliği kahramanı namı verilince, bu kararın aleyhine olduğunu kendisine mektup yazarak bildirmişti. Moskova’dan, Kremlin’den gelen görevliler bile onu, hata yaptığına ikna edememişlerdi.

Herkes onun bu karakterinden dolayı kendisine büyük saygıları olduğunu vurgular, fakat Ziya Hoca bu insanların haksızlığa çok kolayca boyun eğmelerini kabul edemez, onları anlayamazdı.

O, doğru, mert bir insandı. Bir defa Sovyetler Birliği Komünist partisi toplantısına Azerbaycan’dan katılacak adayların seçimi yapılırken, Seçim komisyonu başkanı seçimlerin sonuçlarını “adaylar oybirliğiyle seçildiler”, diye beyanedince, Ziya Hoca

yerinden kalkarak, “oybirliğini nasıl yaptınız? Ben aleyhde oy vermişim!”, diye tutumunu açık bir şekilde ortaya koymuştu.

Meslektaşlarına karşı çok dikkatli idi. Yabancı bir ülkeye giderken, hiçbir kimseyi unutmaz, onlara gerek olan kitapları, arşivlerde bulunan elyazmalarının filmlerini veya fotokopilerini getirirdi. Sağlığında Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Elyazmaları Enstitüsüne getirip hediye ettiği kitap ve elyazmaların filmlerinden oluşan “Ziya Bünyadov Kitaplığı” şeklinde bir arada toplanmıştır. Ben bir şey isteyip de Ziya Hoca'nın yapmadığı olmamıştır. Sovyetler Birliği ile münasebetleri pek sıcak olmayan Türkiye'nin arşivlerinden Nahçıvan ve Gence-Karabağ ile ilgili mufassal defterlerin fotokopilerini alıp getirmek pek kolay iş değildi. Fakat yabancı bir ülkeye giderken, ben kendisine ne istediğini sorunca, “bana oradan ekme getir”, diyordu. Ziya Hocayı iyi tanıdığımdan dolayı biliyorum ki, bir kimseden bir şey isterse de, hemen de unutuyordu. Fakat diğerlerinin bir işi için kendi işini bırakar, hep o insanın işi ile uğraşır. Başkanı olduğu bölümde yeni çalışmaya başlayan asistanlarına tavsiyeler vermekle yetinmiyor, onlarla beraber saatlerce kütüphanede çalışmaktan zevk alıyordu. Gayretsiz öğrencilerine bir kelime söylemeksizin “ders” vermeyi çok iyi beceriyordu. Bana da Ziya Hocadan böyle bir “ders” kısmet olmuştu. Osmanlılar dönemi Şeyh Nizami vakfı hakkında makale yazmayı planlamıştık. Bana ait kısımdan haftada bir cümle yazıp, işi erteliyordum. İşin uzayacağını anlayınca, makaleyi tamamlayalım diye, beni odasına davet etti. Bakü'de çok sıcak geçen Temmuz ayında aralıksız beş saat beraber çalıştıktan sonra, makaleyi tamamladık. Gitmek için izin istedim. Ayağa kalkınca, yorgunluk ve açlıktan kafam döndü, gözlerim karardı, dizlerim esdi, oturduğum sandalyeye düştüm. Tekrar kalkmak istedim, becermedim. Ziya Hoca ise güle-güle yüzüme bakarak, “bu benim sana ilk ve sonuncu dersim olur herhade” dedi.

Herkes onda bir muhalefetçi imajını arıyor ve “buluyordu”. Aslında Ziya Hoca gerçekçiydi. Kendisinin “muhalefetçi” portresinin ilk çizgileri 1954 tari-hinde yapılmıştı. Ermenilerin hazırladıkları “Büyük Ermenistan” haritasına cevap olarak, “Azerbaycan Tarih Atlası”nı hazırlamayı teklif ediyordu. Hemen Sovyet rejiminin destekleyicileri olan meslektaşları, milletler arasında çatışma yaratmaya çalışan bir “düşman”ın ortaya çıktığını iddia etmeye başladılar. 1968 tarihinde Azerbaycan'ın Rusya ile birleşmesinin 150. yılı kutlanacaktı. Ziya Hoca Bakü Üniversitesi'nde yapılan toplantıda, “Eğer bizim 1813 tarihinde Rusya'ya birleşmemizi ilerici bir adım olarak değerlendiriyorsak, acaba neden 1917 tarihinde devrim yaptık”, diye konunun objektif olarak ele alınmadığını söylemiş ve Ziya Bünyadov'a tekrar “düşman” damgası vurulmuştu. En ilginç olanı, meslektaşları kendisini sözde destekleseler de, hiçbirisi gerek sözlü, gerekse yazılı şekilde onu desteklememişlerdi. Bazen öyle bir durum yaratılıyordu ki, Ziya Hoca başına getirilmeye çalışılan belaların başında “VII-IX Yüzyıllarda Azerbaycan” adlı kitabı olduğundan ve meslektaşlarının da onu desteklemediklerinden dolayı, “ben bu kitabı yazmasaydım keşke”, şeklinde ifadelerde bulunuyordu. Fakat biraz vakit geçtikten sonra, bana, “VII-IX Yüzyıllarda Azerbaycan” kitabını yazmakta haklı olup olmadığını sorunca, “doğru yapmışsınız”, diye cevap veriyordum. Bu cevabımı işitmek istiyordu. Aslında haklı olduğunu kendisi daha iyi biliyordu.

Paraya pek o kadar da ilgisi yoktu. “Kuran-ı Kerim”in profesör Vasim Memmedeliyev ile beraber yaptıkları tercümesi için telif hakkı olarak kendilerine ...42 ruble verilmesini de, şaka yaparak, paradan hoşlanmadığı için “cezalandırıldığı” şeklinde yorumluyordu.

İlmî sahada söylediği fikirlerine, vatanına ve milletine çok bağlıydı. Hanımı Ziya Hoca hakkında yazdığı hatıralarında belirtmektedir ki, 1967 yılında Tiflis şehrinde yapılan toplantıda beraber buldukları günlerde Ermenistan Bilimler Akademisi

Sosyal Bilimler Bölümü başkanı akademisyen G. A. Galoyan başta olmak üzere bir grup Ermeni tarihçisi kendisine şöyle bir teklifte bulunuyor. “Siz büyük tarihçisiniz. Milletiniz için de büyük işler yaptınız, fakat onlar sizin değerinizi vermiyorlar. Şimdi size söyleyeceğim teklif ile ilgili olarak, ben bizim hükümetle görüşmeler yaptım, olumlu cevap aldım. Şimdi her şey sizin bir “evet” kelimenize bağlı. Biz size Ermenistan’ın en güzel yerlerini göstereceğiz. Siz nerede isterseniz, biz size orada bir saray yapacağız. Bunun için de siz Ermenistan televizyonuna çıkıp, Ermenilerle ve onların tarihi ile ilgili şimdiye kadar yazdıklarınızın gerçeğe hiçbir alâkasının olmadığını ve bunları Ermenilere karşı bir önyargı ile yaptığınızı söyleyeceksiniz...”. Ziya Hoca hemen Galoyan’ın sözlerini keserek, “ne boş laflar söylüyorsunuz. Aceba neden bana değer verilmediğini düşünüyorsunuz ki? Benim her şeyim var, akademinin de muhabir üyesiyim. Ve sizinle bu kötü konuda konuşmak bile istemiyorum”. Galoyan ve yandaşları gittikten sonra, “ben yıllardır bunlara ve bütün dünyaya kimin kim olduğunu kanıtlıyorum, bu ise aptalca teklifi ile bana yazdıklarımın boş bir şey olduğunu söyletirmek istiyor” demiştir.

Azerbaycanın eski şeyhler neslinden olması hasebiyle içinde bir müslüman olarak hacc ziyaretininin hasretini yaşatıyordu. Kısmet olmadı.

...Fakat çok mutluydu; ebediyete, umre ziyaretini yaptıktan sonra 21 Şubat 1997’de meçhul bir el in suikasti ile göçtü.

Temel Çalışmaları¹

1. Doktora tezi: *Azerbaycan v VII-XI vv.*, Bakü, 1963, 657 yaprak (3 cilt), AN AzSSR İn.-istorii.
2. *Avtoref.*: Bakü, 1963, 35 s.
3. “*Predisl.*” s. 5-7; “*Primeç. i komment.*” s. 20-33, “*Mihtar Goş. Albansk*” Hronika, AN AzSSR. İn.-istorii, Bakü, AN AzSSR, 1960, 33 s.
4. “*Dlitel’nosti prebivaniya hazar v Albanii v VII-VIII vv.*”, İzd. AN AzSSR, Ser. obşçest. nauk., 1961, 1, s. 21-34.
5. “*İz istorii Kavkazsk. Albanii VII-VIII vv.*”, *Voprosı istorii Kavkazsk. Albanii*, Bakü, 1962, s. 149-180.
6. *İzd. teksta* 192 s. arab. pag.; “*Per. s. arab.*” s. 9-114; “*Predisl.*” s. 5-8; “*Primeç.*” s. 115-133.; “*Pril.*” s. 137-158; Abd ar-Raşid al Bakuvi, *Kitab talhis al-asar va adja ibn malik al-kahhar*, AN SSSR, İn.-t vostokovedeniya; AN AzSSR, İn.-t vostokovedeniya, M., GRVL, 1971, 164 s.
7. “*Per. s arab.*” s. 47-298; “*Predisl.*” s. 3-40; “*Koment i primeç*”, s. 299-443; Ukaz. s. 424-444, Şihab ad-Din Muhammed an-Nasam. *Jizneopisaniye sultana Djamal ad-Dina Manburnı*, AN AzSSR, İn.-t narodov Blij. i Sredn. Vostoka, Bakü, Elm, 1973, 450 s.
8. *Gosudarstva Atabekov Azerbaydjana: 1136-1225 gg.* AN AzSSR, İn.-t narodov Blijn. i Sredn. Vostoka, Bakü, Elm, 1978, 270 s., Azerice, 1985.
9. “*Per. s. ang.: Predisl.*” s. 3; *İoann de Galonifontibus, Svedeniya o narodah Kavkaza 1404 g.: İz soçineniya Kniga poznaniya mira*, AN AzSSR, Pecg. rukop. fond, Bakü, Elm, 1980, 42 s.
10. “*İzd. teksta; Per s arab.; Vved.; Primeç. i pril.*”: *Sadr ad-Din Ali al-Husayni. Ahbar ad-daulat as-seldjukiyya: Zubdat at-tavarıh fi akbar alumara va-l-mulk as-seljkuki-yna: (Soobşç. o Selmdjusk. gosudarstve: Svitki letopisey, soobşçayuşçih o*

- seldjuksk. imirah v gosudaryah*), AN AzSSR. İn.-t narodov Blijn. i Sredn. Vostoka, M., GRVL, 1980, 273 s., 246 s., arab. pag.
11. “*Ot perevodçika*”, s. 3-5; Per. s arab., *Abu Muhammed Ahme ibn Asam al-Kufi: Kniga zavoyvaniya. İzvleçeniya po istorii Azerbaydjana VII-IX vv.*, Bakü, Elm, 1981, 84 s.
 12. “*Per. s turyets. i vstup. st.*”: *Uçok Bohrie, Jenşçini-pravitel’nitsı v musul’mask. gosudarstvah*, M.: GRVL, 1982, 175 s., kart.
 13. “*Per. s arab.*,” *Djalal-ad-Din Abd ar-Rahman as-Suyuti, Kaşf as-salsala anvasf az-zalzana (Traktah o zemlethyaseniya*, AN AzSSR, İn.-t geologii, Bakü, Elm, 1983, 77 s., D. A. İskenderov ile birlikte.
 14. “*Per. s arab.*” Yakut al-Hamavi, *Mudjali al-Buljan: Svedeniya ob Azerbaydjane*; Hamdallah Kazvini, *Nuzhat al-Kulub*, Bakü, Elm, 1983, 65 s.
 15. “*İzd.: Primeç.*” s. 71-86// Şil’t-Zerger İ. *Puteşestviye po Evrope, Azii i Afrike*, s 1394 goda po 1429 god., AN AzSSR, İn.-t vostokovedniya, Bakü, Elm, 1984, 88 s.
 16. *Per. s arab.; Predisl. s. 3-7; Primeç.*, s. 87-97, Muhammad al-Halabi, *Pohod Emira Yaşbeka*, Bakü, Elm, 1985, 97 s., Çeviri T. B. Gasanov ile birlikte.
 17. “*Sefaret-name, osmansk. poslov kak istoçnik po istorii osmano-rossiysk. otnoşeniy*”, *Blijn. i Sredn. Vostok*, Bakü, 1986, Nu.: I, s. 3- 24.
 18. “*Azerb. vostokovediye*”, *Vostokovedn. tsentri v SSSR*, vip. I, M. 1988, s. 5- 44, G. Z. A. oğlu Aliyev ve A. K. Rzayev ile birlikte.
 19. “*Per. s turyets*”, *Armyansk. anonim. hronika 1722-1736 gg.*, Bakü, Elm. 1988, 62 s.
 20. “*Per. s turyets.*” İbrahim Efendi Peçevi, *İstoriya: İzvleçeniya po istorii Azerbaydjana i sopredel’n. stran i oblastey perioda 1520-1640 gg.*, Bakü, Elm. 1988, 100 s.
 21. “*Kaspiysk. morye v arab. istoçnika*”, *İzv. AN AzSSR. Ser. istorii, filosofii i prava*, 1988, Nu.: 2, s. 128-138; Nu.: 3, s. 114-127, N. M. Velihanov ile birlikte.
 22. “*Formi zemel’n. sobstvennosti: Nalogi i sbori v gosudarstve Horezmşahov (1097-1231 gg.)*”, *Voprosi istorii narodov Kavkaza*, Tbilisi, 1988, s. 147-166.

Hayatı ve Çalışmaları Hakkında Kitabiyât

1. “*Akademik AN AzSSR Z. M. Buniyatov., Direktor in-ta. Geroy Sov. Soyuzu*”, *Eder kommunist*, Yakutsk., 1983, Nu.: 81, Yakutça.
2. “*Aliyev F., Ziya Buniyatov*”, *Azerb. merd oguldarı*, Bakü, 1959, s. 89- 91, Azerice.
3. Babayev T., “*Jizn’ kak burnaya reka*”, *Edebiyat ve inçegenet*, 1982, 1 Ocak, Azerice.
4. Bokov F. E., “*Bessmertn. podvig sinov Azerbaydjana*”, Bakü, 1975, s. 95- 97, 191-192.
5. “*Buniyatov Z. M. oğlu*”, *AzSE*, Bakü, 1978, s. 378, Azerice.
6. “*Z.M. Buniyatov*”, Bibliografiya, AN AzSSR, İn.-t vostokovedeniya, TsNB, Bakü, Elm, 1988, 88 s., Azerice, İçendekilerden.: İsmailov M. A., Gasanov T. B., Ziya Buniyatov, s. 19-36; Bibliografiya trudov, Sost. H. A. Zulanova, s. 37-63. (Hronol. pereçen’ 234 kn., st., per., red. rabot za 1983-1988 gg.) (Azerbaycan İlim ve Kültür Çalışanları).
7. “*Vstreça s Geroyem Sov. Soyuzu Z. M. Buniyatovım*”, *Strana Sovetoy*, 1978, 20 Haziran, Azerice.
8. “*Geroy Plitsı*” *Zolot. zvyedy Azerbaydjana*, Bakü, 1975, s. 66-67.

9. "Geroy Sov. Soyuzu Ziya Musa oğlu Buniyatov", Dolgov S. A., Dorofeyev A. V., *İstoriya Bakinsk. vıssh. obşçevoyssk. komandn. uçilipça*, Bakü, 1969, s. 78-80.
10. Dulayeva Z. İ., "Ziya Musa oğlu Buniyatov", *Azerbaydjanın Sovyet İttifagı gehramanları*, Bakü, 1963, s. 63-65, Azerice.
11. Zeynalov N. "Oskolki", *Azerbaydjan*, 1975, Nu.: 5, s. 52-100, Azerice.
12. Zeynalov R., Mamedova S., "Uçeny s Zolotoy Zvezdoy", *Azerbaydjan mektebi*, 1986, Nu.: 3, s. 51-53, Azerice.
13. Zotov B., Kurstan, "Frontovik, akademik", *Leninsk. zhamya*, Bakü, 1985, 25 Nisan.
14. Zubkov V., "Ziya Buniyatov-vsegda v poiske", *Sov. soyuz*, 1985, Nu.: 4, s. 52.
15. Zubkov V., Çelovek tseli // Sot. inductriya, 1985, 26 Nisan.
16. Kargamanov Dj., "Uçeny i vojn: Geroyu Sov. Soyuzu, akad. Z. M. Buniyatovu-60 let" Bakü, *Raboçiy*, 1981, 2 Aralık.
17. Mamedov İ., "Vstreça s akad. Z. M. Buniyatovım", *Kenç muellim*, 1982, 4 Aralık, Azerice.
18. Mirzoyev O., "Podvig na vsyu jizn': Vstreça s interecn. sobesednikovom", *Vişka*, 1985, 4 Mayıs.
19. Medetov G., *Azerbaydjan v Velikoy Oteçestvennoy voyne*, Bakü, 1965, s. 123-124.
20. Niçat E., "Hrabrost i geroizm", *Elm ve eyat*, 1975, Nu.: 5, Azerice.
21. "Perjito liçno: (Beseda s. Z. M. Buniyatovım)", *Teatral'n. jizn'*, 1985, Nu.: 2, s. 24.
22. "Spisok osnovnih trudov akad. A. AzSSR Zii Mucayeviç Buniyatova", Sost. İ. V. Alıbekov, *Narodı Azii i Afriki*, 1982, Nu.: 3, s. 210-211, (Hronol. pereçen' 59 kn. i st. za 1959-1981 gg.).
23. "Spisok trudov akad. AN AzSSR Zii Mucayeviça Buniyatova", *Obşçestv. nauki Sov. Azerbaydjana. Ser. Vostokovedeniye, Bibliograf. ukaz.*, Bakü, 1983, s. 21- 26, (Hronol. pereçen 85 kn., st., per. i rets. za 1954-1982 gg.).
24. Huseyn Kasim al-Aziz, "Vostokoved Z. M. Buniyatov i yego posledn. uspehi", *Şams.*, 1974, Nu.: 16, s. 15-17. Arapça.
25. "60-letiyu akad. AN AzSSR Z. M. Buniyatova", *Narodı Azii i Afriki*, 1982, Nu.: 4, s. 162-163.

¹ C. D. Miliband, "Buniyatov Ziya Musayeviç", *Biobibliografiçeskiy Slovar Otoçestvennih Vostokoveov*, Moskova, 1995, c. I, s. 203-204. (Yayına hazırlayan ve ikmâl eden: Cengiz Buyar).